

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ
НАВЧАЛЬНО- НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА
на тему: «Психологічні особливості взаємодії в сім'ях з дітьми з особливими
потребами»

Здобувачки вищої освіти
Групи ПС-21
спеціальності 053 «Психологія»
Плетінь Вероніки Андріївни
Науковий керівник:
доц. каф. психології., докторка філософії
в галузі психологія Маєр Ю.В.

Національна шкала

Кількість балів: _____ Члени комісії	Оцінка: ECTS _____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
(підпис)	(прізвище та ініціали)
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В СІМ'Ї З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	10
1.1. Поняття особливих освітніх потреб та особливості розвитку дітей з ООП	10
1.2. Особливості психологічної взаємодії між батьками та дітьми ООП .	14
1.3. Вплив виховання та емоційний клімат в родині дітей з ООП	18
Висновок до Розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОДІЇ В СІМ'ЯХ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	24
2.1. Організація та методологія дослідження.....	24
2.2. Аналіз емпіричних даних отриманих в межах дослідження.....	27
2.3. Інтерпретація результатів дослідження психологічних особливостей взаємодії в сім'ях з дітьми ООП.....	33
Висновок до Розділу 2	37
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ДЛЯ СІМЕЙ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	38
3.1. Рекомендації щодо емоційної підтримки та саморегуляції для батьків дітей з ООП.....	38
3.2. Стратегії ефективної взаємодії з дитиною	41
3.3. Залучення фахівців та громадських ініціатив, як соціальна підтримка для батьків.....	43
Висновок до Розділу 3	46
ВИСНОВКИ.....	47

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49
ДОДАТКИ.....	53

АНОТАЦІЯ

Плетінь В. А. Психологічні особливості взаємодії в сім'ях з дітьми з особливими потребами. – Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 053 «Психологія».

У кваліфікаційній роботі розглянуто психологічні особливості взаємодії в сім'ях, що виховують дітей з особливими освітніми потребами. Проаналізовано основні теоретичні підходи до розуміння понять ООП, особливостей розвитку таких дітей, специфіки взаємодії в родині, а також впливу емоційного клімату на дитину. Проведено емпіричне дослідження із застосуванням психодіагностичних методик та аналізом взаємозв'язків між психологічними характеристиками взаємодії батьків і дітей.

Результати дослідження виявили значущі відмінності у стилях взаємодії, рівні емоційного напруження та потребі в зовнішній підтримці. Встановлено зв'язок між рівнем стресу в батьків та ступенем адаптації дитини в соціумі.

Наукова новизна отриманих результатів та теоретичне значення дослідження полягають у комплексному підході до вивчення психологічної взаємодії в сім'ях з дітьми з ООП, що включає аналіз як внутрішньосімейних процесів, так і впливу соціального середовища.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у практиці сімейного консультування, підготовки фахівців інклюзивної освіти, а також при розробці програм психоемоційної підтримки батьків дітей з ООП.

Ключові слова: особливі освітні потреби (ООП), індивідуальний навчальний план (ІНП), інклюзивна освіта, виховання, стиль виховання, емоції, емоційне ставлення, стрес, розвиток особистості, родина.

ABSTRACT

Pletin V. A. Psychological features of interaction in families with children with special needs. – Qualification work for obtaining the educational degree “bachelor” in the specialty 053 «Psychology».

The qualification work considers the psychological features of interaction in families raising children with special educational needs. The main theoretical approaches to understanding the concepts of SEN, the features of the development of such children, the specifics of interaction in the family, as well as the influence of the emotional climate on the child are analyzed. An empirical study was conducted using psychodiagnostic methods and analyzing the relationships between the psychological characteristics of the interaction of parents and children.

The results of the study revealed significant differences in interaction styles, levels of emotional tension and the need for external support. A relationship was established between the level of stress in parents and the degree of adaptation of the child in society.

The scientific novelty of the results obtained and the theoretical significance of the study lie in the comprehensive approach to the study of psychological interaction in families with children with SEN, which includes the analysis of both intra-family processes and the influence of the social environment.

The practical significance of the results obtained is that they can be used in the practice of family counseling, training of inclusive education specialists, as well as in the development of psycho-emotional support programs for parents of children with SEN.

Keywords: special educational needs (SEN), individualized educational plan (IEP), inclusive education, upbringing, upbringing style, emotions, emotional attitude, stress, personality development, family.

ПЕРЕЛІК УМНОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ООП – особливі освітні потреби;

ЦНС – центральна нервова система;

ІОП – індивідуальні освітні плани;

ЛФК – лікувальна фізична культура;

ДЦП – дитячий церебральний параліч;

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства все більша частина сімей виховує дітей котрі мають особливі потреби, серед яких: аутизм, ДЦП, затримка психічного розвитку дитини тощо. Так, зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами висуває і нові вимоги до сімейної взаємодії та психологічної підтримки батьків. Виховання «особливої» дитини супроводжується певним емоційним навантаженням, різноманітними соціальними бар'єрами та необхідністю адаптації сімей до нестандартних умов розвитку дитини. Психологічний стан батьків, їхні стратегії поведінки та особливості взаємодії з дитиною впливають на її емоційний і когнітивний розвиток.

Психологічні особливості взаємодії в сім'ях з дітьми з особливими потребами досліджується багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Серед українських науковців варто відзначити праці Н. Максименко, Т. Гаврилової, О. Мартиненко, які аналізують психологічні аспекти сімейної взаємодії та механізми адаптації батьків. Серед зарубіжних дослідників важливий внесок зробили Е. Бронфенбреннер, Л. Виготський, а також сучасні науковці, такі як М. Паттерсон та Р. Гаттерман, які розглядають роль соціального середовища та емоційної підтримки у вихованні дітей з особливими потребами.

Це все вимагає всебічного дослідження психологічних аспектів сімейних відносин та механізмів адаптації батьків до виховання таких дітей. Дослідження спрямоване на покращення якості життя сімей, підвищення рівня психологічної підтримки та розробку рекомендацій для гармонізації сімейної взаємодії.

Зв'язок роботи з науковою темою кафедри. Тема бакалаврської роботи входить до плану науково-дослідної кафедри психології «Психологічні особливості взаємодії і суб'єктів взаємодії», оскільки вона має на меті вивчення психологічних аспектів сімейної взаємодії, адаптацію батьків та дитини з

особливими потребами, а також методи психологічної підтримки родин, котрі виховують дітей з ООП.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення психологічних особливостей взаємодії в сім'ях, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, а також розробка рекомендацій для покращення емоційного стану батьків і дітей.

Відповідно до мети були окреслені такі завдання дослідження:

- проаналізувати теоретичні основи до проблеми взаємодії в сім'ях з дітьми ООП;
- визначити емоційний клімат у родині та батьківські стратегії виховання дітей з ООП;
- дослідити рівень стресу, психологічні труднощі та адаптаційні механізми батьків за допомогою відповідних методик: опитувальник рівня стресу за В. Щербатих, тест-опитувальник батьківського ставлення А.Я. Варга, В.В. Столін, а для дітей проєктивні методики: «Малюнок сім'ї» який дає змогу отримати інформацію про особливості сімейних відносин; «Неіснуюча тварина», дає уявлення про ставлення людини до світу;
- виявити особливості сімейної взаємодії та фактори, що впливають на емоційний стан батьків і дітей;
- розробити та обґрунтувати психологічні рекомендації для підтримки батьків і покращення сімейної взаємодії.

Об'єктом дослідження є психологічні особливості взаємодії в сім'ях, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Предметом дослідження є емоційно-психологічні аспекти взаємодії батьків з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема психологічні труднощі батьків, стратегії їх подолання та напрями психологічної підтримки сімей.

Методи дослідження. Відповідно до визначеної мети і сформульованих завдань застосовувались такі методи дослідження: теоретичний аналіз і систематизація наукових літературних джерел, емпіричні методи дослідження,

а саме: стандартизовані психодіагностичні методики: «Опитувальник рівня стресу» (В. Щербатих), «Тест-опитувальник батьківського ставлення» (А. Я. Варги, В.В Столін), також комплекс проєктивних методик: «Неіснуюча тварина», «Малюнок Сім'ї», порівняння узагальнених результатів проведення дослідження.

Наукова новизна. В роботі уточнено психологічні особливості сімейної взаємодії в умовах виховання дитини з ООП, виявлено та описано основні психологічні труднощі, з якими стискаються батьки, які виховують дітей з ООП, розроблено та запропоновано рекомендації щодо психологічної підтримки батьків, які виховують дітей з ООП, а також шляхи оптимізації сімейної взаємодії з метою покращення емоційного благополуччя в родині.

Практичне значення результатів. Результати дослідження можуть бути використанні у сфері сімейного консультування та психокорекції. Запропоновані рекомендації можуть допомогти батькам краще адаптуватися до виховання дитини з ООП, знизити рівень стресу та підвищити якість взаємодії в сім'ї. Також матеріали дослідження можуть бути використаними педагогами, соціальними працівниками та іншими фахівцями, які працюють із сім'ями, що виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, та додатків. Робота викладена на 58 сторінках друкованого тексту, вміщує 3 діаграми, 2 таблиці та 2 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В СІМ'Ї З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Поняття особливих освітніх потреб та особливості розвитку дітей з ООП

В сучасній освітній системі важливим є забезпечення рівного доступу до якісної освіти всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Особливі освітні потреби (ООП) – це потреби в умовах, необхідних для оптимальної реалізації актуальних і потенційних можливостей (когнітивних, енергетичних, емоційно-вольових та мотиваційних), які може проявити дитина з певними особливостями психофізичного розвитку в процесі навчання [1, с.162-163]. Це поняття охоплює широкий спектр індивідуальних особливостей дитини, які потребують додаткової підтримки у навчальному середовищі.

Відповідно до Закону України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017, щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг, особливі освітні потреби мають діти, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі з огляду на порушення психофізичного розвитку, тривалі хвороби або інші життєві обставини [2, с. 332].

До категорії з ООП належать:

- Діти з порушенням слуху, зору, опорно-рухового апарату – потребують спеціальних умов навчання, технічних засобів та адаптованих програм.
- Діти з розладами розвитку (розлади спектра аутизму, синдром Дауна, ДЦП) – вимагають індивідуального підходу та спеціальних методів навчання.
- Діти з труднощами у навчанні (дислексія, дискалькулія, порушення уваги та пам'яті) – потребують адаптації методів подачі інформації та додаткової педагогічної підтримки.

- Діти з емоційно-поведінковими розладами – потребують особливого підходу для регуляції поведінки, розвитку навичок комунікації та соціалізації [4, с. 43].

ООП можуть бути постійними, наприклад: у дітей з інвалідністю або тимчасовими (пов'язаними з психологічним станом, соціальною ситуацією тощо). Розвиток дітей з ООП може мати певні відмінності у порівнянні з типовим розвитком, що вимагає спеціального педагогічного підходу та створення відповідного середовища навчання.

Когнітивний розвиток. Діти з ООП можуть мати нерівномірний темп засвоєння навчального матеріалу, труднощі з концентрацією уваги, пам'яттю, логічним мисленням. Для таких дітей важливо використовувати ІОП, інтерактивні методи навчання та диференційований підхід [4, с. 58]. У таких дітей часто спостерігається нерівномірне дозрівання когнітивних функцій: одні функції можуть бути значно зниженими: пам'ять або увага, тоді як інші – відносно збереженими або розвиненими краще: механічна пам'ять, зорове сприймання. Через обмежені можливості сприймання, уяви або мислення діти з ООП часто проявляють низьку пізнавальну ініціативу, їм складно самостійно планувати, організовувати або контролювати власну діяльність. Мислення у таких дітей часто є конкретним, наочно-дійовим, із труднощами переходу до абстрактно-логічного рівня. Їм важко встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, узагальнювати або порівнювати. У дітей з ООП часто знижена довільна пам'ять, нестійка увага. Вони легко відволікаються, їм складно зосередитися на завданні тривалий час. Такі діти з ООП можуть використовувати збережені психічні функції для часткового подолання труднощів у когнітивному розвитку. Наприклад, у дітей з вадами зору краще розвинені тактильні або слухові форми сприймання.

Мовленнєвий розвиток. Деякі діти можуть мати затримку мовленнєвого розвитку, труднощі у формуванні зв'язного мовлення або розумінні вербальної інформації. Використання альтернативних методів комунікації, таких як жестова мова, піктограми (PECS), мультимедійні засоби сприяє покращенню

комунікації [4, с. 68]. Мовлення як когнітивна функція розвивається повільніше, часто із фонетичними, лексико-граматичними та комунікативними труднощами. Це, у свою чергу, впливає на формування мислення, оскільки між мовленням і мисленням існує тісний взаємозв'язок [4, с. 71]. Розвиток мовлення у таких дітей вимагає індивідуального підходу. Важливо враховувати рівень розвитку мовлення, когнітивних процесів, загальний психоемоційний стан дитини. Корекційно-розвиткова робота часто включає логопедичні заняття, вправи на розвиток артикуляції, фонематичного слуху, словникового запасу, граматичного ладу мовлення, а також комунікативних навичок. Особливу роль у мовленнєвому розвитку відіграє створення сприятливого мовного середовища. Дорослі мають спілкуватися з дитиною чітко, доброзичливо, використовуючи зрозумілу лексику та короткі речення. Також ефективними є ігрові методи навчання, використання візуальних матеріалів, жестової мови або альтернативних засобів комунікації наприклад, піктограм або планшетних додатків [4, с. 73].

Емоційно-соціальний розвиток. Діти з ООП можуть мати труднощі у соціальній взаємодії, регуляції емоцій та поведінки. Важливим є створення психологічно комфортного середовища, використання методів емоційної підтримки, а також залучення фахівців (психологів, соціальних педагогів) [4, с. 170]. Це може бути зумовлено як особливостями розвитку ЦНС, так і обмеженим досвідом соціальної взаємодії. Деякі діти, наприклад, із розладами спектра аутизму, можуть мати знижену потребу у спілкуванні або сприймати емоції інших людей інакше. Соціальні навички такі як: вміння вітатися, ділитися, чекати своєї черги, вибачатися, просити про допомогу, формуються поступово, через ігри, приклади дорослих, спілкування з однолітками. Для дітей з ООП цей шлях може бути довшим, але системна підтримка дає позитивні результати. Педагоги й психологи відіграють важливу роль у розвитку емоційно-соціальної сфери. На заняттях використовуються вправи на розпізнавання емоцій (за мімікою, інтонацією, ситуацією), рольові ігри, казкотерапія, методи арттерапії. Важливо навчати дітей вирішувати конфлікти

мирно, висловлювати свої почуття словами, а не агресією чи ізоляцією. Не менш важливим є залучення батьків. Довіра, підтримка, спільне проведення часу, створення емоційно безпечного середовища вдома сприяють формуванню в дитини впевненості в собі та відкритості до інших [4, с. 183]. Інклюзивне навчання, у якому діти з ООП мають можливість взаємодіяти з однолітками, позитивно впливає на їхній емоційно-соціальний розвиток. За правильного супроводу це не тільки сприяє соціалізації, а й формує в усіх учасників освітнього процесу терпимість, емпатію та розуміння.

Фізичний розвиток. Діти з порушеннями опорно-рухового апарату, ДЦП або іншими фізичними особливостями можуть потребувати спеціально обладнаного навчального середовища та допоміжних засобів (ортопедичні пристрої, адаптивні меблі) [4, с. 21]. Фізичне виховання для дітей з ООП має бути індивідуалізованим. Основна мета – не лише розвиток рухових умінь, а й формування впевненості в собі, позитивного ставлення до руху, зниження м'язового напруження, зміцнення здоров'я. Вправи добираються з урахуванням особливостей кожної дитини: її можливостей, протипоказань та вікових потреб. До ефективних форм роботи належать ЛФК, заняття з фізичної терапії, рухливі ігри, водна терапія, масаж, вправи на координацію та баланс. Особливо корисні активності, що поєднують фізичну і психоемоційну складову, наприклад, ігри з елементами театру, танцювальна терапія чи адаптований спорт. Сприятливе фізичне середовище – важлива умова для розвитку: доступність обладнання, безпечний простір, підтримка з боку дорослих. Важливо, щоб дитина почувалася впевнено й захищено під час виконання фізичних вправ. Також необхідною є співпраця між педагогами, батьками, медичними фахівцями та реабілітологами. Узгоджені дії допомагають досягати кращих результатів і сприяють комплексному розвитку дитини. Фізичний розвиток впливає не лише на здоров'я дитини, а й на її здатність навчатися, адаптуватися в соціумі, взаємодіяти з іншими [4, с. 47]. Тому підтримка цієї сфери є надзвичайно важливою частиною освітнього процесу для дітей з ООП.

Порушення психічного розвитку обумовлені тим, що психічна діяльність, як і її фізіологічна основа – ЦНС, є цілісним утворенням, що функціонує як складна інтегрована система. У цій системі всі функціональні компоненти тісно взаємопов'язані та взаємодіють між собою. Тому ослаблення або недостатність окремої функції що в теорії Л.С. Виготського розглядається як первинний дефект неминуче призводить до змін в роботі інших функцій. У зв'язку з цим у структурі психічних порушень суттєве значення мають дефекти у міжцентральної взаємодії [9, с. 405].

Для забезпечення ефективного навчання дітей з особливими освітніми потребами важливо застосовувати такі принципи:

- Інклюзивна освіта – спільне навчання дітей з ООП та їхніх однолітків із використанням адаптаційних стратегій;
- Індивідуальний освітній план – розроблення персоналізованої програми навчання з урахуванням потреб дитини;
- Міждисциплінарний підхід – співпраця вчителів, психологів, логопедів, дефектологів, соціальних працівників для комплексного супроводу дитини.;
- Використання технологій – застосування комп'ютерних програм, інтерактивних методів навчання, асистивних технологій.

Таким чином, діти з ООП потребують не лише спеціальних умов навчання, а й комплексної підтримки з боку педагогів, батьків та спеціалістів. Інклюзивна освіта та індивідуальний підхід є ключовими факторами успішного розвитку таких дітей.

1.2. Особливості психологічної взаємодії між батьками та дітьми ООП

У контексті інтеграційних процесів України до європейського простору спостерігаються суттєві трансформації у суспільному ставленні до осіб з ООП.

Народження дитини з порушеннями розвитку кардинально змінює життєвий уклад сім'ї, впливаючи на особистісні характеристики батьків, їхній світогляд, систему цінностей та міжособистісні взаємини. Ефективність комунікації з такою дитиною значною мірою зумовлена готовністю батьків до підтримки її розвитку, рівнем емоційно-психологічного напруження, соціальним оточенням, а також матеріальними ресурсами сім'ї.

Як у західній, так і в сучасній вітчизняній науковій літературі, що стосується вивчення сімейних взаємин у родинах, які виховують дитину з особливими потребами, простежується тенденція до розширення дослідницького фокусу за межі традиційної діади «мати – дитина». Замість цього дослідники дедалі частіше залучають до аналізу ширше коло членів родини та розглядають сім'ю як цілісну систему, зокрема: Д. Бехл, Г. С. Бойс, М. Селігман, В. В. Ткачова, Б. Трут, Г. Хорнбі. Реалізація такого підходу є досить складним завданням, оскільки теоретико-методологічне підґрунтя та понятійний апарат залишаються недостатньо структурованими для комплексного опрацювання цієї проблематики [5, с. 112-118].

Взаємодія між батьками та дітьми з ООП є важливим чинником, що впливає на емоційний стан, соціальну адаптацію та загальний розвиток дитини. Батьки таких дітей часто стикаються з психологічними труднощами, пов'язаними з прийняттям діагнозу, забезпеченням спеціальних умов навчання та виховання, а також підтримкою дитини у соціальному середовищі. Водночас самі діти з ООП потребують особливого підходу у спілкуванні, вихованні та розвитку, що вимагає від батьків значних ресурсів як емоційних, так і фізичних.

Батьки дітей з ООП часто переживають сильний стрес, емоційне вигорання, почуття провини або тривоги. Це може впливати на їхню взаємодію з дитиною, спричиняючи:

- Гіперопіку – надмірний контроль та обмеження самостійності дитини.
- Емоційну дистанцію – уникнення тісного контакту через внутрішні страхи чи невизначеність майбутнього.

- Агресивність або підвищену тривожність – через перевантаження відповідальністю та труднощі у вихованні.

Негативний емоційний стан батьків може передаватися дитині, формуючи у неї підвищену тривожність, невпевненість або проблеми у соціальній адаптації. Особливості взаємодії між батьками та дітьми з ООП значною мірою залежать від специфіки розвитку дитини:

Діти з порушеннями слуху або зору – потребують особливих методів комунікації (жестова мова, тактильні способи взаємодії). Батьки мають адаптувати спілкування відповідно до потреб дитини.

Діти з аутизмом – можуть мати труднощі у вираженні емоцій та розумінні соціальних норм, тому батькам важливо використовувати структуровані методи навчання та підтримувати чіткий режим дня [7, с. 65].

Діти з порушеннями інтелектуального розвитку – потребують терплячого підходу, простих і зрозумілих пояснень та постійного закріплення знань у повсякденному житті.

Наявність такої дитини у сім'ї зумовлює суттєві трансформації в її життєдіяльності, впливаючи на систему цінностей, життєві орієнтири, стилі спілкування, емоційно-психологічний клімат та реакції всіх членів родини. У зв'язку з цим ефективність розвитку, виховання, навчання та соціальної адаптації дитини з ООП значною мірою залежить від здатності родини виконувати низку специфічних функцій, адаптованих до потреб такої дитини.

Функція емоційного прийняття – є однією з провідних у цьому контексті, адже забезпечує створення атмосфери емоційної підтримки, безумовної любові, взаємної поваги та прийняття дитини як унікальної особистості. Саме за таких умов у дитини формуються базові навички, зміцнюється психоемоційне благополуччя, підвищується стресостійкість та стимулюється особистісне зростання. Такий мікроклімат також сприяє розвитку потенціалу всіх членів родини.

Реабілітаційно-відновлювальна функція – полягає у вибудовуванні батьками обґрунтованої стратегії спеціалізованої допомоги дитині, що сприяє покращенню її психофізичного стану та оптимізації умов розвитку.

Корекційно-освітня функція – передбачає формування у батьків позитивної мотивації до розвитку дитини, а також створення адаптованого освітнього середовища, яке сприяє пізнавальній активності, позитивному сприйняттю навколишнього світу, виявленню індивідуального потенціалу дитини та подоланню як її внутрішніх труднощів, так і труднощів батьків.

Пристосувально-адаптаційна функція – орієнтована на розвиток у дитини з ООП самостійності, ініціативності та адаптивних здібностей, що забезпечують її здатність ефективно взаємодіяти з навколишнім світом.

Соціалізувальна функція – сприяє налагодженню адекватної міжособистісної взаємодії дитини з іншими людьми, формує позитивну мотивацію до соціальної взаємодії, пізнання світу, освоєння необхідних життєвих та професійних компетентностей [6].

Професійно-трудова функція – залежно від ступеня порушення розвитку передбачає формування орієнтації дитини на посильні види трудової діяльності, визначення можливостей подальшої професійної реалізації.

Особистісно орієнтована функція – полягає у забезпеченні умов для розкриття індивідуальних здібностей дитини, розвитку її самобутності та інтеграції в культурно-соціальне середовище.

Рекреаційна функція – сприяє подоланню соціальних стереотипів щодо дітей з ООП, розширенню їхнього досвіду взаємодії із соціумом шляхом організації спільного дозвілля, участі у культурних заходах, що позитивно впливає на емоційний стан дитини та її інтеграцію в суспільство [6].

У цьому контексті діяльність психолога, який працює із сім'єю, що виховує дитину з ООП, повинна бути спрямована на: надання допомоги у виборі оптимальної виховної стратегії; навчання батьків ефективним методам формування життєвих навичок у дитини; інформування щодо вікових та індивідуальних особливостей, пов'язаних із порушенням розвитку; сприяння

адекватній оцінці можливостей дитини; впровадження корекційних методик; гармонізацію внутрішньосімейних стосунків; подолання особистісних труднощів членів родини; розроблення моделей поведінки у типових стресових ситуаціях.

Для зниження емоційного навантаження та покращення взаємодії з дитиною батькам важливо отримувати підтримку з різних джерел:

- Групи взаємодопомоги для батьків дітей з ООП – обмін досвідом та емоційною підтримкою.
- Консультації з психологами та педагогами – допомога у виборі виховних стратегій та емоційній саморегуляції.
- Навчання спеціальним методикам комунікації – особливо актуально для батьків дітей з порушеннями слуху, аутизмом або мовленнєвими розладами.

Отже, взаємодія між батьками та дітьми з ООП має значні психологічні особливості, які впливають на розвиток дитини. Емоційний стан батьків, вибір виховної стратегії та рівень психологічної підтримки визначають, наскільки дитина зможе реалізувати свій потенціал та адаптуватися до суспільства. Важливу роль відіграє комплексний підхід, що включає не лише турботу про дитину, а й забезпечення психологічного благополуччя самих батьків.

1.3. Вплив виховання та емоційний клімат в родині дітей з ООП

У сучасному суспільстві, яке дедалі більше орієнтується на принципи інклюзивної освіти, вивчення впливу сімейного середовища на розвиток дитини з ООП стає особливо актуальним. Родина – це перше мікросоціальне середовище, у якому дитина не лише засвоює базові моделі поведінки, а й формує уявлення про себе, інтерпретує соціальні взаємини, набуває емоційної стабільності [9, с. 405].

Наявність у сім'ї дитини з ООП ставить перед батьками низку труднощів, таких як: психологічних, емоційних, матеріальних і соціальних. Це змінює структуру взаємодій між членами родини, може викликати тривожність, стрес, почуття провини або безпорадності. У зв'язку з цим велике значення має дослідження тих факторів, що впливають на ефективність виховання таких дітей, зокрема стилю виховання та емоційного клімату в сім'ї.

Виховання – це процес здійснення суспільних впливів, зумовлюючих формування особистості, тобто індивіда як члена суспільства, з тими якостями, які дозволяють йому відповідати на вимоги суспільства і дають підстави користуватись правами члена суспільства [9, с. 401]. У контексті дітей з ООП, виховна діяльність набуває особливого значення, оскільки вона потребує врахування специфіки розвитку дитини, її можливостей, а також необхідності застосування корекційних та адаптивних стратегій взаємодії.

Роль стилю виховання у формуванні психоемоційного стану, соціальних навичок і навчальної мотивації дітей з ООП є ключовою. Від характеру взаємодії між батьками та дитиною залежить не лише ефективність подолання труднощів у розвитку, а й успішність соціалізації та інтеграції в суспільство.

У психологічно-науковій літературі існує кілька класифікацій стилів виховання. Найбільш поширеною є типологія, яка запропонована американським психологом Д. Баумрінд, що виокремлює такі стилі:

- Авторитарний стиль – характеризується жорсткою дисципліною, високими вимогами та низьким рівнем емоційної підтримки;
- Демократичний (авторитетний) – поєднує чіткість вимог із теплом, підтримкою та залученням дитини до прийняття рішень;
- Ліберальний (потворливий, попустительський) – проявляється в надмірній поблажливості та відсутності чітких меж і контролю;
- Індиферентний (байдужий) – характеризується відстороненістю, мінімальним залученням до виховання, байдужістю до потреб дитини [10].

У контексті виховання дітей з ООП важливо доповнити цю класифікацію ще двома поняттями:

- Гіперопікунський стиль – надмірне опікування дитиною, обмеження її самостійності, зниження рівня ініціативності;
- Гіпо-опікунський стиль – нехтування потребами дитини, що має на меті швидше зменшити батьківське навантаження, аніж врахувати реальні можливості дитини [13].

Особливості застосування виховних стилів у сім'ях з дітьми з ООП:

Авторитарний стиль. Батьки, які дотримуються авторитарного стилю, часто очікують від дитини беззаперечного підпорядкування, навіть у випадку, коли її інтелектуальні, комунікативні чи фізичні можливості обмежені. Такий стиль часто призводить до: зниження самооцінки дитини, тривожності, опору або емоційної замкнутості; загострення наявних труднощів у розвитку. Авторитарний стиль у вихованні дітей з ООП нерідко є реакцією батьків на почуття безсилля перед діагнозом і прагненням до контролю як способу збереження стабільності [12, с. 155].

Демократичний стиль. Цей стиль вважається найбільш адаптивним і ефективним у вихованні дітей з ООП. Батьки, які дотримуються демократичного стилю, демонструють: відкритість до діалогу, емоційну підтримку, адаптивну вимогливість, заохочення ініціативи дитини. За таких умов діти з ООП краще засвоюють соціальні норми, формують позитивну самооцінку, проявляють пізнавальну активність, демонструють вищий рівень адаптаційного потенціалу.

Ліберальний стиль. Ліберальний стиль часто виникає у батьків, які прагнуть компенсувати дитині її «відмінність» поблажками та уникненням дисципліни. Така позиція створює ризики: соціальної дезадаптації, порушення поведінки; формування інфантильності [12, с. 159].

У контексті ООП це може поглиблювати бар'єри розвитку, оскільки дитина не отримує достатньої стимуляції до саморозвитку.

Гіперопіка. Цей стиль надзвичайно поширений серед батьків дітей з ООП, особливо на етапі прийняття діагнозу. Постійне контролювання, уникання труднощів і обмеження самостійності можуть призвести до: залежності дитини

від дорослого, затримки соціального розвитку, формування почуття неповноцінності.

Гіпоопіка та індіферентність. Рідше зустрічається, але має критичні наслідки: емоційна ізоляція, ігнорування потреб дитини, відмова від участі в корекційному процесі. Часто така поведінка пов'язана з емоційним вигоранням або неприйняттям особливості дитини [11, с. 130].

Дослідження які були проведені такими науковцями: Ткачова В. В., Селігман М., Хорнбі Г. підтверджують нам, що стиль виховання є одним з головних чинників, який впливає на: рівень психоемоційного благополуччя дитини, адаптацію в освітньому середовищі, ефективність навчання та реабілітації, становлення особистості дитини.

Застосування гнучких і адаптивних стилів виховання, що базуються на емпатії, обізнаності та співпраці, сприяє розкриттю потенціалу дитини, тоді як жорсткі, непослідовні чи емоційно холодні стилі здебільшого гальмують розвиток і ускладнюють адаптацію.

Виховні стилі в родинях, які мають дітей з ООП, є вирішальними для якості їхнього психосоціального розвитку. Найбільш ефективними вважаються демократичний та гнучкий адаптивний підхід, що передбачає підтримку, прийняття, помірковану вимогливість і розвиток самостійності. Стилi виховання, які базуються на жорсткому контролі, емоційній відстороненості або надмірній опіці, поглиблюють труднощі у розвитку дитини та знижують її адаптаційний потенціал.

Емоційний клімат у таких родинях є головним ключовим фактором, що визначає психологічне благополуччя всіх її членів, а особливо дітей. У випадку виховання дитини ООП значення цього чинника набуває особливої ваги, адже родина стикається з підвищеним рівнем стресу, емоційним виснаженням та необхідністю адаптації до нових умов життя.

Емоційний клімат – це система стійких емоційних переживань членів родини щодо один одного, яка проявляється у способах взаємодії, спілкуванні, ставленні до ролей, обов'язків та проблем, що виникають у сімейному житті [9,

с. 405]. У родинях із дітьми з ООП цей клімат часто формується під впливом таких чинників, як діагноз дитини, рівень її функціональності, доступ до соціальної підтримки, фінансові можливості, а також тип подружніх взаємин.

Дослідження показують, що в багатьох випадках батьки дітей з ООП переживають значні психологічні труднощі, серед яких визначають: почуття провини, тривожність, фрустрація та хронічну втому [11, с. 7]. Це може негативно впливати на якість спілкування між подружжям, зменшувати рівень позитивних емоцій у родині та спричиняти конфлікти. Особливо вразливими до емоційної напруги є матері, які часто виконують роль основного доглядача. Водночас існують родини, які, долаючи труднощі, демонструють високий рівень згуртованості, взаємної підтримки та психологічної стійкості [12].

Формування сприятливого емоційного клімату в таких родинях можливе за умови наявності ресурсів психологічної допомоги, консультаційної підтримки та освітніх програм, спрямованих на підвищення компетентності батьків щодо особливостей розвитку їхньої дитини. Важливими є також залучення батьків до спільної діяльності з дитиною, розвиток позитивного емоційного контакту та підтримка соціальних зв'язків з іншими сім'ями.

Підсумовуючи, можна зазначити, що емоційний клімат у родині з дитиною з ООП є показником психологічного здоров'я системи "родина-дитина" і потребує комплексного підходу з боку фахівців у галузі психології, педагогіки та соціальної роботи.

Висновок до Розділу 1

У сучасних умовах розвитку інклюзивної освіти першочерговим завданням є забезпечення рівного доступу кожної дитини до якісного навчання, з урахуванням її індивідуальних особливостей. Діти з особливими освітніми потребами потребують не лише адаптованих освітніх програм і спеціалізованого навчального середовища, а й постійної психолого-педагогічної, емоційної та соціальної підтримки.

Їхній розвиток має комплексний характер і охоплює когнітивну, мовленнєву, соціально-емоційну та фізичну сфери, які взаємопов'язані між собою. Надзвичайно важливо забезпечити системну міждисциплінарну співпрацю всіх учасників освітнього процесу: педагогів, фахівців з корекційної педагогіки, психологів, медичних працівників та батьків. Саме сімейне середовище відіграє ключову роль у становленні особистості дитини з ООП. Емоційне прийняття, підтримка, готовність до адаптації батьків та розуміння потреб дитини створюють основу для її успішної соціалізації, навчання та всебічного розвитку.

Узагальнюючи можна сказати, що, успішна реалізація інклюзивної освіти передбачає не лише створення відповідних умов у закладах освіти, а й системну підтримку родин, розвиток партнерської взаємодії між педагогами, фахівцями та батьками. Лише за умов комплексного підходу можливо забезпечити повноцінну участь дитини з ООП у соціокультурному та освітньому просторі, що є необхідною передумовою для її всебічного розвитку, самореалізації та гідного життя в суспільстві.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОДІЇ В СІМ'ЯХ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

2.1. Організація та методологія дослідження

У цьому розділі описано організаційні аспекти проведення дослідження, а також методологічні підходи, що забезпечили його наукову обґрунтованість. Дослідження було спрямоване на вивчення психологічних особливостей взаємодії в сім'ях, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, а також на розробку практичних рекомендацій щодо підтримки батьків і покращення сімейного мікроклімату в сім'ї.

Для реалізації поставленої мети були визначені наступні завдання:

- проаналізувати теоретичні підходи до проблеми взаємодії в сім'ях з дітьми ООП;
- виявити емоційний клімат у родині та визначити батьківські стратегії виховання;
- дослідити рівень стресу, психологічні труднощі та адаптаційні механізми батьків;
- проаналізувати ставлення дітей до сім'ї та особливості сімейної атмосфери з дитячої перспективи;
- розробити психологічні рекомендації для покращення якості сімейної взаємодії.

Метою психодіагностичного етапу бакалаврського дослідження було вивчення особистісних особливостей батьків дітей з особливими освітніми потребами за допомогою психодіагностичних методик.

Завданнями цього етапу були такі:

- Вибір надійних і валідних методик, які відповідають темі дослідження.

- Проведення обстеження для визначення психологічних характеристик батьків, та дитини.
- Аналіз та узагальнення результатів проведення дослідження.
- Розробка рекомендацій для батьків які виховують дитину з ООП.

Базою емпіричного дослідження було обрано Комунальний заклад дошкільної освіти (ясла-садок) №290, м. Кривий Ріг, у групах де виховуються діти з ООП.

Вибіркову сукупність у проведенні дослідження склали 37 осіб, із них 25 батьків котрі виховують дитину з ООП: 12 чоловіків та 12 жінок, віком від 30 – 45 років, та 12 дітей віком від 4 – 5 років.

Усі учасники надали добровільну згоду на участь у проведенні дослідження. Досліджування проводилось із дотриманням норм конфіденційності, анонімності та етичного ставлення до респондентів.

У процесі дослідження було використано комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення емоційного стану батьків, стилів виховання, рівня стресу та сприйняття сімейної ситуації дітьми.

1. Опитувальник рівня стресу (В. Щербатих)

Методика дозволяє визначити рівень хронічного та ситуативного стресу у батьків. Вона містить шкалу оцінки психоемоційного навантаження та суб'єктивного сприйняття життєвих труднощів [14]. За наявності у респондентів одного із його ознак пропонувалося оцінити свої відповіді таким чином: 1 б. – інтелектуальні та поведінкові ознаки; 1,5 б – емоційні, 2 б. – фізичні. Діагностувалися ознаки стресу за такими параметрами:

- Інтелектуальні ознаки стресу;
- Поведінкові ознаки стресу;
- Емоційні симптоми;
- Фізіологічні симптоми.

Отримані результати психодіагностичного обстеження було опрацьовано за допомогою кількісного аналізу: проведено підрахунок балів відповідно до

ключів тестових методик, а також обчислено середні значення та відсоткові показники.

2. Тест-опитувальник батьківського ставлення (А.Я. Варга, В.В. Столін)

Опитувальник складається з 61 питання. Діагностує тип ставлення батьків до своєї дитини за такими шкалами:

- 1) **Прийняття/відторгнення дитини** – інтегральне емоційне ставлення батьків до індивідуальних особливостей дитини і перспектив її розвитку;
- 2) **Кооперація** – соціально бажаний образ батьківської позиції і рольової поведінки: батьки зацікавлені справами дитини, та надають їй допомогу;
- 3) **Симбіоз** – відображення батьками зменшеної міжособистісної дистанції у спілкуванні з дитиною, відчуття себе єдиним цілим з дитиною, прагнення задовольняти усі її потреби, оберігати від труднощів;
- 4) **Авторитарна гіперсоціалізація** – відображує форму і напрям контролю за поведінкою і діяльністю дитини згідно із прийнятими у певній соціальній групі нормами, прояв батьківського авторитаризму;
- 5) **«Маленький невдаха – прийняття і розуміння батьками дитини як інфантильної істоти.**

Це дає змогу виявити стиль виховання та наявність емоційної підтримки або її дефіциту [15, с. 164–169].

Для визначення загального типу батьківського ставлення до дитини здійснювався підрахунок балів за всіма шкалами обраної методики, з урахуванням відповідей «вірно».

Отримані результати психодіагностичного обстеження було опрацьовано за допомогою кількісного аналізу: проведено підрахунок балів відповідно до ключів тестової методики, а також обчислено середні значення та відсоткові показники.

3. Проективна методика «Малюнок сім'ї»

Дозволяє дослідити уявлення дитини про родину, міжособистісні стосунки, рольові позиції та емоційне сприйняття. Аналіз базується на

просторовому розміщенні фігур, розмірах, наявності або відсутності певних членів родини, емоційному забарвленні малюнка [16].

Отримані результати психодіагностичного дослідження

4. Проективна методика «Неіснуюча тварина»

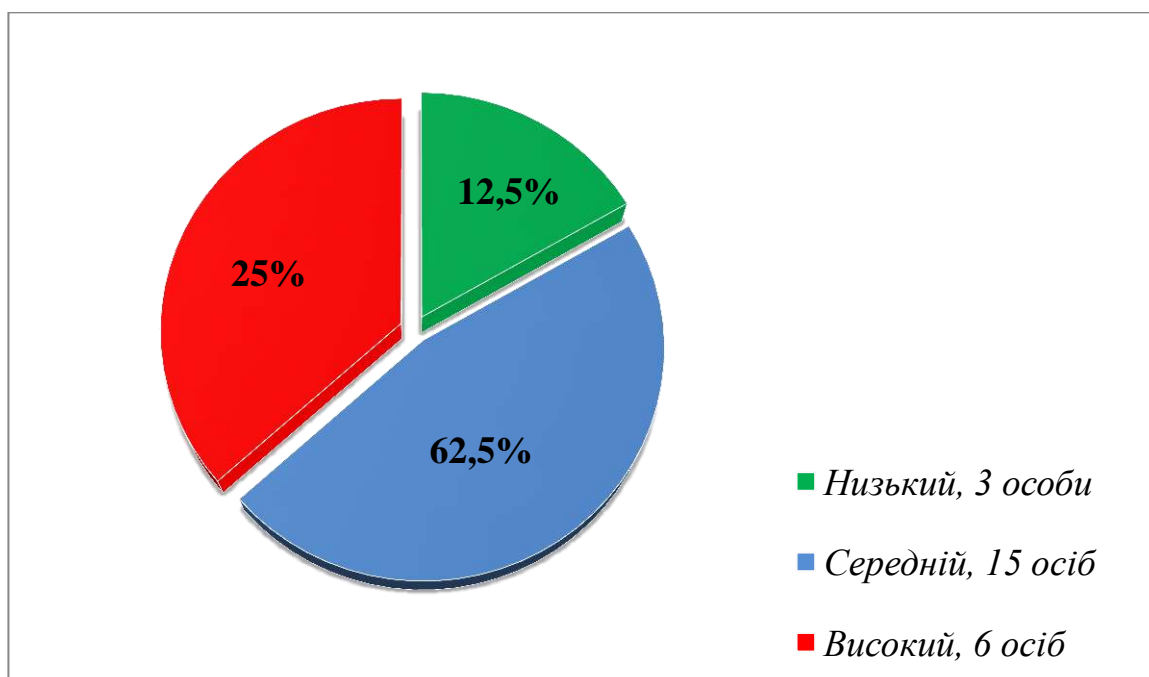
Проективний тест для вивчення внутрішнього світу дитини, її тривожності, емоційної стабільності, механізмів захисту. Аналіз проводиться на основі символів, які дитина зображає у своїй уявній істоті, і особливостей опису створеної тварини [16].

Усі методики є валідними, широко застосовуються в дитячій та сімейній психології, і мають достатню надійність та репрезентативність для проведення дослідження.

2.2. Аналіз емпіричних даних отриманих в межах дослідження

Аналіз емпіричних даних здійснювався окремо для кожної категорії учасників батьків та дітей. За результатами застосування опитувальників і проективних методик були виявлені певні закономірності та психологічні особливості, притаманні сім'ям, які виховують дітей з ООП.

Аналіз емпіричних даних отриманих за: *Опитувальником рівня стресу (В. Щербатих)* представлено на рис. 2.1.

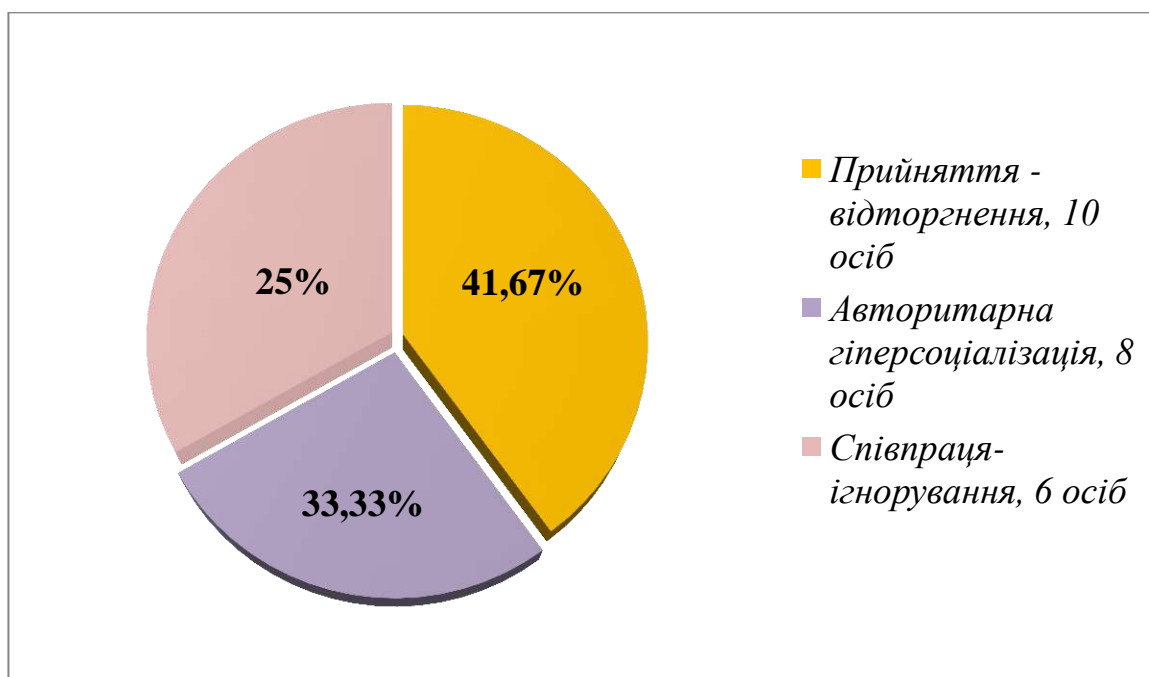
Рис. 2.1. Опитувальник рівня стресу (В. Щербатих)

На основі отриманих даних було побудовано діаграму, яка демонструє розподіл рівнів стресу серед батьків дітей з ООП. У дослідженні взяли участь 24 особи (12 чоловіків і 12 жінок).

Результати:

- Низький рівень стресу виявлено у 3 осіб, що становить 12,5% загальної вибірки.
- Середній рівень стресу показали 15 осіб – становить 62,5%.
- Високий рівень стресу спостерігається у 6 осіб, що становить 25,6% респондентів.

Надзвичайно значущим аспектом у дослідженні особистісних особливостей батьків дітей з ООП – є їхнє ставлення до власної дитини. З метою оцінки цього показника у дослідженні було застосовано *Опитувальник батьківського ставлення до дитини*, розроблений А. Я. Варгою та В. В. Століним.

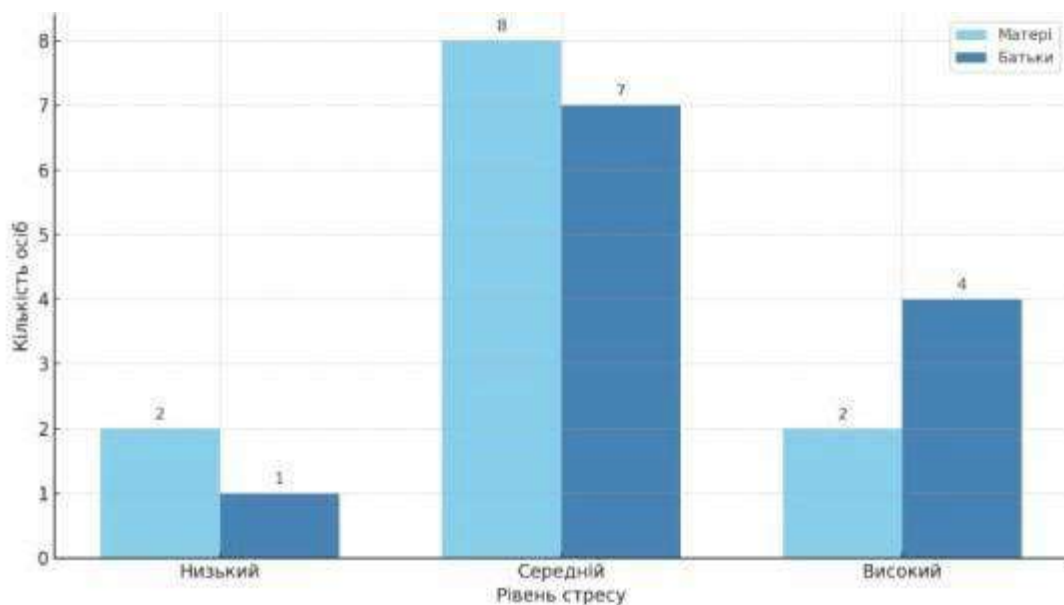
Рис. 2.2. Типи батьківського ставлення за А. Я. Варги, В. В. Століним

На діаграмі подано результати обстеження 24 батьків, розподілені за трьома основними шкалами методики:

- Прийняття – відторгнення: 10 осіб (41,67%);
- Співпраця – ігнорування: 8 осіб (33,33%);
- Авторитарна гіперсоціалізація: 6 осіб (25%).

Ці показники свідчать про домінування у більшості батьків позитивного ставлення до дитини, проте з певними тенденціями до контролю або уникання тісної емоційної взаємодії.

Відомо, що материнські та батьківські ролі можуть по-різному реалізовуватись у процесі взаємодії з дитиною, зумовлюючи відмінності у переживанні труднощів, відповідальності та емоційного навантаження. У зв'язку з цим доцільним є проведення порівняльного аналізу рівнів стресу у матерів та батьків дітей з ООП, що дозволяє глибше зрозуміти їхні потреби, внутрішні ресурси та потенційні ризики психологічного виснаження.

Рис. 2.3. Порівняння рівнів стресу між матерями і батьками дітей з ООП

На діаграмі представлено порівняння рівнів стресу між матерями і батьками, які виховують дітей з особливими освітніми потребами (ООП):

Матері: низький рівень стресу – 2 особи; середній рівень стресу – 8 осіб; високий рівень стресу – 2 особи.

Батьки: низький рівень стресу – 1 особа; середній рівень стресу – 7 осіб; високий рівень стресу – 4 особи.

Для вивчення психологічних особливостей сімейної взаємодії з боку дітей була застосована проєктивна методика «Малюнок сім'ї». Цей метод дозволяє нам дослідити уявлення дитини про склад сім'ї, міжособистісні відносини, емоційний клімат у родині, а також виявити приховані переживання та конфлікти.

У дослідженні взяли участь 6 дітей віком 4–5 років, які відвідують інклюзивну групу. Малюнки аналізувалися за такими критеріями:

- Наявність зображення себе на малюнку;
- Повнота сімейного складу (чи зображені всі члени родини);
- Просторове розташування фігур (відстань, положення відносно одне одного);
- Розміри фігур;
- Емоційна виразність (міміка, жести, кольори);

- Особливі деталі (відсутність частин тіла, надмірний розмір, символіка тощо).

Результати аналізу малюнків за проективною методикою «Малюнок сім'ї» представлені у табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Результат аналізу за проективною методикою «Малюнок сім'ї»

№ Дитини	Чи є вона на малюнку?	Повний склад сім'ї	Відстань між фігурами	Емоційний настрій	Особливості малюнка
1	Так	Ні (немає тата)	Велика	Темні кольори.	Всі фігури без емоцій.
2	Так	Так	Помірна	Світлі кольори.	Дитина поруч з мамою.
3	Ні	Так	Велика	Агресивні кольори.	Мама «дуже велика».
4	Так	Ні (немає мами)	Велика	Мінімум деталей.	Всі фігури схожі.
5	Так	Так	Мінімальна	Яскраві кольори.	Всі тримаються за руки.
6	Так	Так	Помірна	Яскраві кольори.	Всі члени родини знаходяться у колі.

Загальний результат:

- 5 з 6 дітей зобразили себе на малюнку, що вказує на позитивне ставлення до власного місця в сім'ї. Це свідчить про позитивне сприйняття себе у контексті сімейних відносин. Одна дитина себе не зобразила, що може вказувати на відчуття емоційного відсторонення або невпевненості у власному статусі в сім'ї.

- У 2 дітей відсутній один із батьків – можливо, через реальну відсутність або емоційне відсторонення;

- У 3 малюнках фіксується велика відстань між фігурами, що може свідчити про дефіцит емоційної близькості;

- 3 малюнки містили позитивну емоційну атмосферу, у решти – напруженість або відсутність емоцій;
- Наявність домінуючої фігури (велика мама) може вказувати на авторитарність або страх.

Проективна методика «Неіснуюча тварина» є ефективним інструментом дослідження особистісних характеристик дитини. Через символічне зображення вигаданої істоти можна отримати уявлення про рівень тривожності, самооцінку, емоційний стан, а також індивідуальні особливості сприйняття навколишнього світу.

У дослідженні взяли участь 6 дітей віком 4–5 років, які відвідують дошкільний навчальний заклад і мають ООП. Кожна дитина отримала інструкцію намалювати тварину, якої не існує в природі. Після завершення малюнку діти відповідали на додаткові запитання про створену істоту (її ім'я, де живе, що робить, з ким дружить тощо).

Результати аналізу малюнків за проективною методикою «Неіснуюча тварина» представлені у табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Результат аналізу за проективною методикою «Неіснуюча тварина»

№ дитини	Розмір тварини	К-ть деталей	Агресивність /захист	Лінії/ натиск	Психологічна інтерпретація
1	Велика	Багато	Захисна (панцир, роги)	Сильний	Високий рівень тривожності, потреба в захисті.
2	Середня	Мінімальна	Агресивна (вогонь,зуби)	Сильний	Імпульсивність, внутрішня напруга.
3	Мала	Середня	Пасивна	Слабкий	Занижена самооцінка, потреба в підтримці.
4	Велика	Багато	Комбінована (агресія+захист)	Середній	Емоційна нестабільність, потреба в самореалізації.

Продовження табл. 2.2

5	Середня	Мінімальна	Дружня, м'яка	Легкий	Доброзичливість, стабільний емоційний фон.
6	Середня	Багато	Пасивна	Середній	Стабільний емоційний фон, яскравий малюнок.

За результатом аналізу методики «Неіснуюча тварина» ми проаналізували, що:

- 60% дітей проявляють ознаки емоційної напруги, тривожності або потреби у психологічному захисті;
- 40% дітей мають більш стабільний або адаптивний емоційний стан;
- Присутність захисних і агресивних елементів у більшості малюнків вказує на те, що діти з ООП потребують додаткової психологічної підтримки для зниження тривожності та розвитку навичок саморегуляції.

2.3. Інтерпретація результатів дослідження психологічних особливостей взаємодії в сім'ях з дітьми ООП

На основі проведеного емпіричного дослідження було проаналізовано психологічні особливості батьків та дітей з ООП у контексті їхньої взаємодії в родині. Отримані результати дозволяють зробити низку висновків, які мають важливе значення для розуміння динаміки сімейних стосунків, емоційного клімату в родині та актуальних психологічних труднощів, з якими стикаються як батьки, так і діти.

- *Емоційний стан та рівень стресу батьків*

Аналіз результатів опитувальника рівня стресу В. Щербатих виявив, що переважна більшість батьків 62,5% перебуває у стані середнього рівня стресу, що може бути пов'язано з постійною необхідністю адаптації до потреб дитини з ООП, емоційними навантаженнями, а також соціальним тиском чи браком

підтримки з боку суспільства. Варто зазначити, що 25,6% батьків мають високий рівень стресу, що є тривожним сигналом, адже хронічний стрес може негативно впливати як на психічне здоров'я дорослих, так і на якість взаємодії з дитиною. Натомість лише 12,5% батьків мають низький рівень стресу, що свідчить про незначну кількість адаптивно стабільних сімей.

- *Типи батьківського ставлення до дитини*

Результати опитувальника батьківського ставлення А. Я. Варга, В. В. Столін демонструють, що 41,67% батьків демонструють прийняття своєї дитини, що вказує на наявність позитивного емоційного контакту та готовність до співпраці. Проте у 33,33% спостерігається тенденція до ігнорування, що може свідчити про емоційне вигорання, втому або неготовність до повноцінної взаємодії з дитиною, яка потребує додаткової уваги. Також 25% респондентів проявляють авторитарну гіперсоціалізацію, що говорить про підвищений контроль над дитиною, прагнення до жорсткої дисципліни, ймовірно, через страх за її майбутнє або недовіру до її самостійності. Це вказує на амбівалентність батьківських почуттів: з одного боку – велику турботу, з іншого – внутрішнє напруження.

Згідно проведеним нами комплексом психодіагностичних методик для батьків, які виховують дитину з ООП були представленні порівняльні результати гендерної статті *див. Рис 2.3.*, що нам підтверджують:

- Домінування середнього рівня стресу спостерігається як у матерів, так і у батьків, що є характерною реакцією на тривале психоемоційне навантаження в умовах виховання дитини з ООП.

- Матері мають дещо нижчий рівень високого стресу, ніж батьки (2 проти 4 осіб), що може свідчити про: вищу адаптацію матерів до емоційних викликів; можливість більшої включеності в систему підтримки (родичі, фахівці, соціальні служби); соціально-культурні очікування, які готують жінок до активнішої участі у вихованні дитини.

Батьки частіше демонструють високий рівень стресу, що може бути пов'язано з внутрішнім конфліктом ролей, соціальною ізоляцією або обмеженим доступом до психологічної підтримки.

Отже, отримані дані підтверджують наявність певних відмінностей у психологічному стані матерів та батьків, які слід враховувати при організації підтримки таких родин. Матері загалом демонструють вищу емоційну стабільність, тоді як батьки можуть потребувати окремих програм психологічної допомоги.

- *Переживання дітей у контексті сімейної взаємодії*

Проективна методика «Малюнок сім'ї» дозволила виявити, як діти з ООП емоційно сприймають себе в родинному середовищі. У п'яти з шести малюнків дитина зобразила себе, що є позитивним показником – діти відчують свою належність до родини. Водночас відсутність одного з батьків у двох малюнках (тата або мама) може сигналізувати про фізичну або емоційну відсутність фігури, важливої для дитини. Велика відстань між фігурами (у 3 малюнках) свідчить про відчуження або недостатню емоційну близькість у сім'ї. Темні та агресивні кольори, відсутність емоцій на обличчях фігур, а також домінування певних персонажів наприклад: дуже велика мама можуть бути ознаками страху, тривожності або внутрішнього конфлікту дитини щодо батьківських фігур. Цей малюнок можна див. у «Додаток А». Натомість яскраві кольори, мінімальна відстань між членами родини та деталі, що вказують на тепло й згуртованість наприклад: зображення родини у колі, коли всі тримаються за руки, фіксуються лише у половини малюнків, що свідчить про наявність емоційно позитивних, хоча й не повністю стабільних відносин див. у «Додаток Б».

- *Особистісні особливості дітей за результатами методики «Неіснуюча тварина»*

Ця методика виявила високий рівень тривожності у більшості дітей. Так, 60% малюнків мають ознаки захисної або агресивної символіки (роги, панцир, вогонь, зуби), що свідчить про психологічну напругу, емоційну нестабільність або необхідність захисту, даний малюнок можна переглянути див. «Додаток

В». У таких випадках малюнки також супроводжувалися сильним натиском на лінії, що є індикатором внутрішньої напруги. Водночас лише 40% дітей продемонстрували стабільні та доброзичливі образи, що свідчить про наявність позитивного емоційного фону у частини дітей *див. «Додаток Г».*

Отримані дані засвідчують, що в сім'ях з дітьми з ООП спостерігається низка психологічних труднощів, серед яких домінують:

- Високий рівень психоемоційного навантаження у батьків;
- Неоднорідність батьківських стилів (від прийняття до ігнорування та авторитарності);
- Емоційна напруга у дітей, що проявляється у символічному самовираженні;
- Ознаки дефіциту емоційної близькості в частині родин.

Наша інтерпретація результатів вказує на необхідність системної психологічної підтримки сімей з дітьми з ООП. Зокрема, актуальними є:

1. Психологічні консультації для батьків, спрямовані на зниження рівня стресу та формування ефективних моделей виховання;
2. Психокорекційна робота з дітьми, яка включає розвиток емоційної регуляції, підвищення самооцінки та зменшення тривожності;
3. Просвітницькі заходи для родин, з метою підвищення обізнаності щодо особливостей розвитку дітей з ООП та шляхів конструктивної взаємодії;
4. Створення підтримувального середовища у закладах освіти та соціальних службах.

Таким чином, психологічні особливості взаємодії в сім'ях з дітьми з ООП потребують комплексного підходу, що включає не лише діагностику, а й подальшу підтримку, розвиток і супровід як дитини, так і її родини.

Висновок до Розділу 2

У другому розділі було здійснено емпіричне дослідження психологічних особливостей взаємодії в сім'ях, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Застосовані методики дозволили комплексно оцінити як емоційно-поведінкові характеристики батьків, так і внутрішній стан дітей, а також виявити специфіку родинної взаємодії в умовах, що потребують додаткових ресурсів та адаптаційних механізмів.

Аналіз результатів показав, що більшість батьків перебувають у стані помірного або високого стресу, що може знижувати ефективність емоційної підтримки дитини та провокувати напруження в родинних стосунках. Встановлено, що батьківське ставлення коливається між прийняттям і позитивною співпрацею, ігноруванням і авторитарним контролем, що свідчить про різний рівень готовності до прийняття особливостей дитини та побудови з нею близьких емоційних відносин.

Проективні методики дозволили виявити, що значна частина дітей демонструє ознаки тривожності, внутрішньої напруги, потреби в захисті або труднощів із самосприйняттям. У малюнках дітей фіксуються як позитивні образи сім'ї, так і відчуження, емоційна дистанція, відсутність одного з батьків, що вказує на порушення або нестабільність емоційного зв'язку в деяких родинах. Часто діти відображають на символічному рівні свої внутрішні конфлікти, страхи або труднощі, пов'язані з міжособистісною взаємодією.

Узагальнено можна стверджувати, що сім'ї з дітьми з ООП перебувають у специфічній ситуації психологічного навантаження, яка потребує постійної підтримки, емоційного ресурсу та спеціальних знань для ефективної взаємодії з дитиною. Результати дослідження підкреслюють необхідність розробки та впровадження системи психолого-педагогічного супроводу таких сімей, яка сприятиме зменшенню рівня стресу у батьків, гармонізації родинних стосунків та формуванню стабільного емоційного середовища для дитини з особливими освітніми потребами.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ДЛЯ СІМЕЙ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

3.1. Рекомендації щодо емоційної підтримки та саморегуляції для батьків дітей з ООП

Виховання дитини з ООП є тривалим емоційним викликом, який вимагає від батьків значних психологічних, фізичних та соціальних ресурсів. Тому надзвичайно важливо забезпечити належну емоційну підтримку та сформувані ефективні стратегії саморегуляції, які допомагають батькам зберігати внутрішню рівновагу, стійкість та мотивацію до довготривалого піклування про дитину.

- *Емоційна підтримка*

1) Психоемоційне прийняття ситуації

Батьки мають право на повний спектр емоцій: від страху до гніву, від розчарування до радості. Визнання цих почуттів як природних є першим кроком до внутрішнього балансу. Прийняття діагнозу дитини відбувається поступово і вимагає часу та підтримки [17, с. 7].

2) Соціальна підтримка та об'єднання в спільноті

Групи підтримки для батьків дітей з ООП створюють середовище без осуду, де можна поділитися досвідом, отримати пораду, а також емоційне розвантаження. Позитивний вплив має також спілкування з фахівцями, а саме: психологами, педагогами, соціальними працівниками.

3) Професійна допомога

Індивідуальні або сімейні консультації з психологом сприяють подоланню тривалого стресу, вторинної травматизації, зменшенню почуття провини та емоційного вигорання.

- *Стратегії саморегуляції*

1) Розпізнавання та управління емоціями

Практики управління емоціями – вміння ідентифікувати свої емоційні стани, розуміти їх причини та наслідки, вони формують здатність до саморефлексії і конструктивного реагування.

2) Фізіологічна саморегуляція

Збалансоване харчування, регулярна фізична активність, дотримання режиму сну є базою для збереження емоційної стійкості. Дихальні вправи, прогресивна м'язова релаксація, медитації або методи майндфулнес значно знижують рівень напруги [17, с. 10].

3) Ресурсні практики у повсякденному житті

Важливо свідомо знаходити час для відновлення: читання, хобі, прогулянки на природі, тиха музика тощо. Короткі, але регулярні моменти для себе допомагають відновити енергію.

4) Формування позитивного мислення

Навчання фокусуванню на досягненнях, навіть дрібних, зменшує почуття безнадії. Ведення щоденника вдячності, фіксація позитивних змін у розвитку дитини формують впевненість та оптимізм.

В Україні запроваджена корекційно-розвивальна програма для дітей і батьків котрі виховують дитину з ООП. Згідно з Наказу МОН «Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» №609 від 08.06.2018 р. [28].

Коротка розвивальна програма для дітей з ООП на основі рекомендацій щодо емоційної підтримки батьків.

Назва програми: *«Гармонія розвитку: психоемоційна підтримка дітей з ООП та їхніх батьків»*

Мета програми: створення умов для цілісного розвитку дітей з ООП через комплексну роботу з батьками, спрямовану на формування емоційної стійкості, саморегуляції та позитивного родинного клімату.

Основні компоненти програми:

1. Психосвітний модуль для батьків:

- Тренінги з емоційного прийняття діагнозу та зменшення стресу.
- Навчальні сесії з розпізнавання емоцій та формування позитивного мислення.
- Онлайн-групи підтримки та обмін досвідом.
- Психологічна допомога (індивідуальні та сімейні консультації).

2. Практичний модуль з саморегуляції:

- Навчання дихальним вправам, релаксації, медитаціям.
- Пропагування здорового способу життя (сон, харчування, фізична активність).
- Проведення майстер-класів з майндфулнес і ресурсного планування часу для себе.

3. Інклюзивний дитячий модуль:

- Розвивальні заняття, адаптовані до індивідуальних потреб дитини (сенсорна інтеграція, логопедичні вправи, соціально-емоційне навчання).
- Залучення педагогів та асистентів дитини до командної роботи з батьками.
- Ведення щоденника успіхів дитини (позитивне підкріплення дрібних досягнень).

Очікувані результати розробки програми:

- Зниження рівня емоційного вигорання батьків.
- Покращення психоемоційного клімату в родині.
- Підвищення рівня адаптації дитини до освітнього процесу.
- Формування навичок емоційного самоконтролю та позитивного сприйняття реальності.

Тривалість програми: 6 місяців з можливістю продовження.

Форма реалізації: комбінована (офлайн та онлайн-формат), участь шкільних психологів, інклюзивно-ресурсних центрів та соціальних служб [28].

Узагальнюючи, можна сказати що, систематична емоційна підтримка та впровадження стратегій саморегуляції є ключовими умовами психічного благополуччя батьків дітей з ООП. Це не лише покращує якість життя сім'ї, а й сприяє кращому розвитку дитини.

3.2. Стратегії ефективної взаємодії з дитиною

Формування ефективної взаємодії між дорослим і дитиною є одним із найважливіших аспектів психолого-педагогічної практики. Така взаємодія має вирішальне значення для емоційного, соціального й когнітивного розвитку дитини, адже саме в процесі спілкування з дорослими вона засвоює соціальні норми, моделі поведінки та формує уявлення про світ і себе в ньому. У цьому контексті важливо не лише налагодити сам факт комунікації, а й забезпечити її якість, стабільність і відповідність віковим та індивідуальним особливостям дитини.

Однією з основних теоретичних передумов вивчення цього процесу є культурно-історична теорія розвитку особистості Л.С. Виготського, яка наголошує на вирішальній ролі соціального середовища у формуванні вищих психічних функцій дитини. На думку науковця, саме через спільну діяльність і мовленнєву взаємодію з дорослими дитина переходить до самостійного мислення та рефлексії [18]. Таким чином, стратегія взаємодії має бути не механічною, а спрямованою на розвиток потенціалу дитини.

Іншим важливим науковим підґрунтям виступає теорія прив'язаності, розроблена Дж. Боулбі та М. Ейнсворт, яка підкреслює потребу дитини в надійних, стабільних емоційних зв'язках. Встановлення безпечної прив'язаності сприяє формуванню довіри, впевненості у світі та позитивної самооцінки. Дорослий у цій системі відіграє роль «емоційного якірця» тобто фігури, до якої дитина може звертатися у разі труднощів [19].

З огляду на вище зазначене, ефективна взаємодія з дитиною не може бути випадковою чи інтуїтивною, вона потребує усвідомленого, науково обґрунтованого підходу. Сучасні педагогічні концепції, зокрема гуманістична педагогіка Я. Корчака, К. Роджерса та В.О. Сухомлинського, наголошують на важливості поваги до внутрішнього світу дитини, її права на самовираження, помилку й вибір.

Варто окремо зупинитися на практичних стратегіях, які довели свою ефективність у взаємодії з дітьми з ООП. На сьогоднішній день, однією з ключових умов ефективної взаємодії в системі інклюзивного навчання визнається активна участь батьків у роботі команди психолого-педагогічного супроводу. Спільна діяльність педагогів та батьків є визначальним чинником у забезпеченні гармонійного розвитку та повноцінної соціалізації дитини з ООП.

Аналіз наукових джерел дає змогу виокремити низку стратегій, що сприяють формуванню результативної взаємодії з батьками. До таких стратегій належать: формування доброзичливої та безпечної атмосфери в закладі освіти, емоційна підтримка батьків, прояв емпатії та розуміння з боку фахівців, побудова партнерських стосунків, а також налагодження системного діалогу між педагогами, дітьми та родинами. Саме такі підходи створюють необхідні умови для успішної реалізації принципів інклюзії в освітньому середовищі.

Крім того, важливим аспектом ефективної взаємодії є рефлексія дорослого щодо власної поведінки, емоцій та очікувань. Успішні стратегії не можуть бути односторонніми, вони вимагають постійної адаптації, гнучкості та відкритості до зворотного зв'язку з боку дитини [19].

Отже, ефективна взаємодія з дитиною ґрунтується на поєднанні глибокого теоретичного розуміння процесу дитячого розвитку, емоційного інтелекту дорослого, а також використанні перевірених педагогічних методів. Вона є не лише інструментом виховання, а й передумовою становлення цілісної, гармонійної особистості.

3.3. Залучення фахівців та громадських ініціатив, як соціальна підтримка для батьків

У сучасному суспільстві, що прагне до інклюзивності та рівних можливостей, особливу увагу приділяють підтримці родин, які виховують дітей з ООП. Ефективна соціальна підтримка таких родин є ключовим чинником успішної інтеграції дітей з ООП у освітнє середовище та суспільство загалом. Залучення фахівців та громадських ініціатив виступає важливим елементом цієї підтримки, сприяючи не лише розвитку дитини, а й підвищенню якості життя всієї родини.

Фахівці різних галузей: психологи, соціальні педагоги, логопеди, дефектологи, психотерапевти – відіграють важливу роль у наданні комплексної допомоги родинам, які виховують дітей з ООП. Їхня діяльність спрямована на: психологічну підтримку батьків, допомогу у подоланні стресу та емоційного вигорання, консультування щодо особливостей розвитку та виховання дитини з ООП, розробку ІОП розвитку та навчання дитини.

Дослідження підкреслюють, що системна підтримка з боку фахівців сприяє підвищенню освітньої компетентності батьків, формуванню навичок адаптивної взаємодії з дитиною та підвищенню впевненості у власних виховних діях.

Громадські організації, благодійні фонди та волонтерські об'єднання активно долучаються до процесу підтримки родин, які виховують дітей з ООП. Їхня діяльність охоплює такий спектр завдань:

- Організацію тренінгів та семінарів для батьків з метою підвищення їхньої обізнаності щодо особливостей виховання дітей з ООП;
- Створення груп взаємопідтримки для обміну досвідом та емоційної підтримки;
- Забезпечення доступу до ресурсів та інформації про права та можливості дітей з ООП [20, с. 127].

Такі ініціативи сприяють соціальній згуртованості, зменшують відчуття ізоляції, яке часто переживають батьки дітей з ООП, та створюють умови для їхньої активної участі у житті громади .

Ефективна соціальна підтримка родин, які виховують дітей з ООП, можлива завдяки співпраці фахівців та громадських ініціатив, до її завдань входять:

- Забезпечення комплексного підходу до підтримки родин, враховуючи як професійні, так і соціальні аспекти;
- Підвищення ефективності програм підтримки, адаптуючи їх до конкретних потреб родин [20, с. 131].

Спільна діяльність фахівців та громадських організацій створює багаторівневу модель соціального супроводу, що забезпечує не лише розвиток дитини, а й стабільність, психологічне благополуччя та включеність родини у соціальне середовище.

Залучення фахівців та громадських ініціатив є невід'ємною складовою системи соціальної підтримки родин, які виховують дітей з ООП. Така підтримка сприяє: підвищенню якості життя родин та дітей з ООП, сприянню інтеграції дітей з ООП у освітнє середовище та суспільство, зміцненню соціальної згуртованості та розвитку інклюзивного суспільства.

Громадські організації, що підтримують родини з дітьми з ООП:

Фонд Порошенка – заснований Мариною Порошенко, активно підтримує інклюзивну освіту та реалізує програми для дітей з ООП.

Фонд «Дитина з майбутнім» – надає допомогу дітям з аутизмом та їхнім родинам, організовує освітні програми та тренінги.

Громадська організація «Особливі» – працює над створенням інклюзивного середовища та підтримкою родин, які виховують дітей з ООП [29].

Державна підтримка є важливою складовою системи соціальної підтримки родин з дітьми з ООП. Наприклад, народний депутат України Павло

Сушко активно займається питаннями захисту прав дітей з особливими освітніми потребами та людей з інвалідністю.

Для досягнення максимального ефекту необхідно забезпечити координацію зусиль фахівців та громадських організацій, а також підтримку з боку держави у вигляді відповідної політики та фінансування для таких сімей котрі мають дитину з ООП.

Висновок до Розділу 3

У третьому розділі дослідження було розглянуто комплекс практичних аспектів, які забезпечують ефективну підтримку родин, що виховують дітей ООП, зокрема у сфері емоційного благополуччя батьків, побудови взаємодії з дитиною та соціального супроводу.

Аналіз підтвердив, що виховання дитини з ООП є значним емоційним навантаженням для батьків, що вимагає розвинених механізмів психологічної саморегуляції. Надання психоемоційної підтримки, можливість долучення до спільнот, фахове консультування та впровадження щоденних ресурсних практик сприяють зниженню рівня стресу й покращенню якості батьківсько-дитячої взаємодії.

Особливу увагу приділено розгляду стратегій ефективної взаємодії з дитиною, що ґрунтуються на сучасних педагогічних та психологічних підходах теорії Л.С. Виготського, Дж. Боулбі, гуманістичній педагогіці. Успішна комунікація з дитиною передбачає не лише емпатію, а й науково обґрунтовану гнучкість, рефлексію та участь батьків у психолого-педагогічному супроводі.

Крім того, доведено, що залучення фахівців та громадських організацій є ключовим чинником соціальної підтримки родин. Створення мультидисциплінарної системи взаємодії з батьками та дитиною, що охоплює як професійну, так і громадську допомогу, забезпечує сталість підтримки та зміцнює інклюзивне середовище. Така модель не лише покращує умови розвитку дитини з ООП, а й сприяє підвищенню соціальної згуртованості та зміцненню психічного здоров'я сім'ї.

Таким чином, результатом практичного аналізу є висновок про необхідність комплексного, міждисциплінарного та емоційно-орієнтованого підходу до підтримки родин з дітьми з ООП. Координація зусиль фахівців, громадськості та держави є запорукою якості інклюзивного навчання та психологічного добробуту всієї родини.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного бакалаврського кваліфікаційного дослідження на тему «Психологічні особливості взаємодії в сім'ях з дітьми з особливими потребами» було розглянуто комплекс теоретичних, емпіричних і практичних аспектів, що дозволило сформуванню цілісного уявлення про особливості функціонування родин у контексті виховання дітей з ООП.

На теоретичному рівні було встановлено, що в умовах розбудови інклюзивного суспільства ключовим завданням – є забезпечення кожній дитині рівного доступу до якісної освіти та соціалізації. У цьому процесі сім'я відіграє провідну роль як перше і найбільш впливове мікросередовище, в якому формується особистість дитини з особливими потребами. Емоційна підтримка з боку батьків, їх готовність до прийняття особливостей розвитку дитини та активна участь у психолого-педагогічному супроводі є фундаментом успішної адаптації, навчання й соціального становлення дитини з ООП. Успішна реалізація інклюзії передбачає налагоджену взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу, включно з родиною.

У другому розділі проведено емпіричне дослідження психологічних особливостей батьківської взаємодії у родинах з дітьми з ООП. Застосовані психодіагностичні методики дозволили виявити підвищений рівень емоційного навантаження у батьків, прояви стресу, емоційного вигорання, а також амбівалентність у батьківському ставленні – від прийняття до дистанціювання та гіперконтролю. Проективні методи підтвердили, що діти нерідко демонструють тривожність, емоційні труднощі у взаємодії з батьками, що вказує на потребу в корекційній роботі. Ці дані засвідчують необхідність системного психолого-педагогічного супроводу таких сімей, з метою стабілізації емоційного клімату в родині та покращення якості батьківсько-дитячих стосунків.

У третьому розділі було окреслено практичні шляхи підтримки батьків дітей з ООП. Зокрема, доведено, що емоційна підтримка, розвиток навичок

саморегуляції, формування стратегії ефективної взаємодії з дитиною та активна участь у спільнотах значно покращують емоційний стан батьків і знижують рівень напруження в сім'ї. Особливе значення має участь батьків у команді супроводу, що забезпечує міждисциплінарний підхід до розвитку дитини. Водночас, залучення громадських ініціатив і фахівців у процес соціального супроводу родин сприяє зростанню доступності підтримки, підвищенню освітньої компетентності батьків і зміцненню психоемоційної стабільності всієї родини.

Забезпечення емоційного благополуччя батьків, ефективна комунікація в сім'ї та соціальна підтримка є необхідними умовами формування позитивного середовища для дитини з ООП, що, у свою чергу, є запорукою її гармонійного розвитку, самореалізації та повноцінного життя в інклюзивному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Avi Sadeh, DSc, Shai Hen-Gal, PhD, Liat Tikotzky, MA Adler. Young Children's Reactions to War-Related Stress: A Survey and Assessment of an Innovative Intervention: *Pediatrics* Volume 121, Number 1.2008, p. 46-53.
2. Downing J. E. *Teaching Communication Skills to Students with Severe Disabilities*. 2010, Paul H. Brookes Publishing Co.
3. Eldar, E., Talmor, R., Dayan Romem, Z. An integrative model for including children with ASD in general education setting- a practical lesson in Israel // *International Journal of Special Education*, 2009. pp. 66–76.
4. Hall G. E. and Hord S. M. *Change in school: Fasilitating the process*. Albany: State University of New York Press, 1987. 41 p.
5. Morris M., Aguilera A. Mobile, social, and wearable computing and the evolution of psychological practice. *Professional Psychology: Research and Practice*. 2012. Vol. 43, no. 6, pp. 622-626.
6. Pereira, R. B. Towards inclusive occupational therapy: Introducing the CORE approach for inclusive and occupation-focused practice. *Australian Occupational Therapy Journal*. 2017. № 64. P. 429–435. doi:10.1111/1440-1630.12394.
7. Villa R. A., Thousand J. S., Paolucci-Whitcomb P. and Nevin A. In search of new paradigms for collaborative consultation // *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 1990. pp. 279–292.
8. Атаманчук Н. М. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку із синдромом гіперактивності. *Психологічний часопис: збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка*. № 1 (11). Вип. 11. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2018. с. 9-25.
9. В. В. Хренова. *Інклюзивна освіта в умовах нової української школи: проблеми та перспективи*. 2020. 11 с.

10. В. О. Климчук. Математичні методи у психології. Навчальний посібник для студентів психологічних спеціальностей. Київ: «Освіта України», 2019. с. 288.
11. Г.Ю. Кравченко. Інклюзивна освіта в ДНЗ. Харків: Ранок, 2014. 176 с.
12. Д. Баумрінд, Стилї виховання та розвиток дітей: енциклопедія про дитячий вік. Гарленд, 1991. с. 758.
13. Д. Палатна, Інклюзивне середовище: формування інтегрованого поняття. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціальна робота». 2019. с. 20–23.
14. Е. Джин, Дж. Роббінс. Дитина і сенсорна інтеграція: Розуміння прихованих проблем розвитку з практичними рекомендаціями для батьків та спеціалістів. – Київ: Видавництво Ростислава Бурлаки, 2024. с. 280
15. І. В. Чухрій. Типи батьківського виховання, де виховується дитина-інвалід. Актуальні проблеми навчання та виховання людей і інтегрованому освітньому середовищі : восьма міжнар. наук.-практ. конф. тези доп. Київ: Університет «Україна». 2007. с. 124-132.
16. І. М. Воскобійник. Психологічна стійкість батьків дітей з ООП: монографія. – Харків: ХНПУ, 2019.
17. І. М. Григус, І. М. Крук. Сенсорна інтеграція дітей з раннім аутизмом. *Rehabilitation and Recreation* 11, 2022 с. 102-110.
18. Інклюзивне навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти в сучасних умовах : проблеми та перспективи розвитку: зб. наук. праць : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 07 червня 2023 р. за ред. І. Д. Сахневич. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк», 2023. 195 с.
19. К. Б. Бужинецька. Важливі кроки: сучасні практики підтримки родин дітей з ООП в умовах криз – Київ, 2024. с. 22
20. Ковальчук Л. Л. Теоретичні засади розвитку дітей з особливими освітніми потребами: у контексті культурно-історичної концепції Л. С.

Виготського: Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія. 2021. 118 с.

21. Культурно-історична теорія Л. С. Виготського: веб-сайт URL: http://psychologis.com.ua/kulturnoistoricheskaya_teoriya_l.s._vygotskogo.htm (дата звернення: 30.04.2025).

22. Л. І. Гавриленко. Інформаційно-комунікаційні технології в інклюзивній освіті: досвід українських шкіл. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2019, с. 45-54.

23. Марчук Т. Батькам про розвиток дітей, які потребують особливої уваги. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. Київ :Контекст. 2000. с. 218.

24. Методика діагностики батьківського ставлення А. Я. Варга, В. В. Столін: веб-сайт URL: <https://studfile.net/preview/9138115/page:9/> (дата звернення: 23.04.2025).

25. Н. М. Матейко, Н. І. Пасічняк. Проблеми психологічного супроводу дітей зі спектром аутизму в освітньому закладі: педагогічний збірник 2018. с. 100.

26. Н. Ю. Дьоміна. Соціально-психологічні аспекти адаптації родин до особливостей розвитку дитини: Практична психологія та соціальна робота, 2021. с. 20–25.

27. О. В. Кабанова О. В. Підготовка майбутніх педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: український контекст. Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету, 2020. с.102-111.

28. О. І. Форостян, А. А. Сташевська. Розвиток національної системи освіти дітей з психофізичними порушеннями. 2019.

29. О.О. Стрельнікова, Н.О. Єсіна Н.О. Поняття та сутність соціальної інклюзії в соціальній роботі. Сучасне суспільство. 2019. № 1(17). с. 233–241.

30. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг. Відомості Верховної Ради: Указ президента України №130. 2017, с. 332.

31. Про затвердження «Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти»: МОН №609, 2018 р.

32. Проективна методика «Малюнок сім'ї»: веб-сайт URL: <https://vseosvita.ua/library/metodika-malunok-simi-34083.html> (дата звернення: 27.04.2025).

33. Проективна методика «Неіснуюча тварина»: веб-сайт URL: https://str.tvedu.vn.ua/psihologchna_sluzhba/poradi_psihologa/proektivna_metodika_nesnuyucha_tvarina.html (дата звернення: 27.04.2025).

34. Прохоренко, Л. І., В. В. Засенко. Спеціальна педагогіка і психологія: сучас. термінол. словник. – Київ, Генеза, 2024. 272 с.

35. Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. Дитяча психологія. Навчальний посібник. Київ «Академвидав». 2010. с. 432.

36. Т. В. Дуткевич. Дитяча психологія: нав. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 427 с.

37. Т. В. Яценко. Діагностика психічного розвитку дітей дошкільного віку. методичний посі. Запоріжжя. с. 84.

38. Тарабріна Н. В. Психологія посттравматичного стресу : монографія. Київ, 2017. 304 с.

39. Тест на визначення рівня стресу В. Ю. Щербатих: веб-сайт URL: <https://santamaria.com.ua/about/blog/test-na-viznachennya-rivnya-stresu-za-v-yu-shebatih> (дата звернення 26.04. 2025).

40. Ярмола, Н. А., Коваль, Л. В., Компанець, Н. М., Квітка, Н. О., Лапін, А. В. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі: нав. посібник: НАПН, 2020. 208 с.

ДОДАТКИ

Проективна методика «Малюнок сім'ї»

Проективна методика «Малюнок сім'ї» була запропонована вперше В. Вольфом. Сімейну ситуацію, яку батьки оцінюють з усіх боків позитивно, дитина може сприймати зовсім інакше. Дізнавшись, яким вона бачить навколишній світ, сім'ю, батьків, себе, можна зрозуміти причини виникнення багатьох проблем і ефективно допомогти їй при їх вирішенні.

Тест призначений для виявлення особливостей внутрішньосімейних відносин. Методику можна використовувати з дітьми дошкільного віку 4-5 років.

Інструкція: «Намалюй, будь ласка, свою сім'ю». Не слід давати які-небудь вказівки чи уточнення. На запитання, яні може поставити дитина, типу «Кого треба малювати, а кого не треба?», «Треба намалювати всіх?», «А дідуся малювати треба?» і т.д., відповідати слід ухильно, наприклад: «Малюй так, як тобі хочеться».

Стимульний матеріал: простий олівець, набір кольорових олівців, гумку і стандартний чистий аркуш паперу формату А4. Використання будь-яких додаткових інструментів виключається.

Проективна методика «Неіснуюча тварина»

Проективна методика «Неіснуюча тварина» запропонована – Друкарович М. З. Тест рекомендовано використовувати з дітьми дошкільного віку 4-6 років.

За допомогою нього можна досліджувати загальні особливості особистості дитини, агресивність, труднощі у спілкуванні. Методика може допомогти зрозуміти внутрішній світ дитини, те як вона сприймає оточуюче середовище

Інструкція: «Придумай і намалюй неіснуючу тварину, тобто таку, якої ніколи і ніде раніше не існувало і не існує. А також назви її неіснуючим ім'ям». За потреби дитину можна попередити про те, що не можна використовувати героїв казок і мультфільмів.

Стимульний матеріал: білий аркуш паперу формату А4, кольорові олівці або фломастери, фарби.

ЗГОДА здобувачки освіти Державного університету економіки і технологій про перевірку кваліфікаційної роботи на прояви академічного плагіату та розміщення в Репозитарії ДУЕТ

Я, *Плетінь Вероніка Андріївна*, підтримую політику Державного університету економіки і технологій з академічної доброчесності і відкритого доступу. Стверджую, що кваліфікаційна бакалаврська робота “Психологічні особливості взаємодії і сім’ях з дітьми з особливими потребами” виконана самостійно та не містить академічного плагіату. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Державного університету економіки і технологій ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення норм академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Також я поінформована, що відповідно до пункту 5.8 «Положення про Репозитарій (електронну базу даних) Державного університету економіки і технологій» згадана робота буде розміщена в Електронному архіві Університету (Репозитарії ДУЕТ) та ознайомена з умовами такого розміщення.

19.06.2025

